

مکاتیب الائمة عليهم السلام

نویسنده: ایمانزاده افشار

مجمع جهانی شیعه شناسی

سلیمانزاده افشار، ثروت

مکاتیب الاثمه ؛ ثروت سلیمانزاده افشار؛ [برای] مجمع جهانی شیعه شناسی. - قم: آشیانه مهر، ۱۳۹۰

ISBN 978-600-6164-03-8

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه به صورت زیرنویس.

۱. ائمه اثنا عشر - نامه ها. الف. مجمع جهانی شیعه شناسی. ب. عنوان.

۹۵ / ۲۹۷

۸۷ س/۵/۳۶ BP

۱۳۹۰

مجمع جهانی شیعه شناسی

تلفن: ۰۲۱-۷۷۵۶۰۰۰۰ / دورنگار: ۷۷۱۳۷۷۴

قم- ۴۵ متری عمار یاسر- پلاک ۹۰- ص پ ۴۴۴-۳۷۱۵۸

شناسنامه کتاب

نام کتاب:	مکاتیب الاثمه (علیهم السلام)
مؤلف:	ثروت سلیمانزاده افشار
ویراستار:	حسین طه نیا
حروفچینی:	سید ساغر نقوی
صفحه آرایی:	قاسم نوراحمدی
تنظیم و طرح جلد:	علی اکبر رشیدی
ناشر:	آشیانه مهر
نوبت چاپ:	اول / ۱۳۹۰
چاپ:	گلها
شمارگان:	۱۵۰۰ جلد
قیمت (گالینگور):	۱۵۵۰۰ تومان
قیمت (شومیز):	۱۱۵۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۶۱۶۴-۰۳-۸

فهرست مطالب

چکیده:	۳۳
مقدمه:	۳۵
مقدمه استاد انصاری بویراحمدی:	۴۷
بررسی منابع:	۳۹

بخش اول

نامه‌های امام حسن علیّه السلام

۱- نامه‌ی امام علیّه السلام به معاویه درباره‌ی جاسوسان:	۵۳
۲- نامه دیگری از امام علیّه السلام به معاویه:	۵۴
۳- پاسخ امام علیّه السلام به نامه‌ی معاویه:	۵۹
۴- عهد نامه صلح: *	۵۹
۵- نامه امام علیّه السلام به نقل از راوندی:	۶۴
۶- پاسخ امام علیّه السلام به نامه معاویه برای جنگ با خوارج:	۶۴
۷- نامه امام علیّه السلام به زیاد:	۶۵
۸- پاسخ امام علیّه السلام به نامه حسن بصری درباره‌ی قضا و قدر:	۶۵
۹- پاسخ امام علیّه السلام به نامه تسلیت عده‌ای از یارانش، به جهت فوت دخترش:	۶۷

بخش دوم

نامه‌های امام حسین علیهما السلام

- ۱- پاسخ امام علیهما السلام به نامه تسلیت مردم کوفه، بعد از شهادت امام حسن علیهما السلام: ۷۱
- ۲- پاسخ امام علیهما السلام به نامه معاویه: * ۷۲
- ۳- وصیت نامه امام علیهما السلام به برادرش محمد حنفیه به هنگام خروج از مدینه: ۷۵
- ۴- پاسخ امام علیهما السلام به نامه‌های متعدد مردم کوفه: ۷۶
- ۵- پاسخ امام علیهما السلام به تقاضای استعفای مسلم بن عقیل ۷۸
- ۶- نامه امام علیهما السلام به مردم بصره: ۷۹
- ۷- نامه امام علیهما السلام از کعبه به برادرش محمد حنفیه: ۸۱
- ۸- پاسخ امام علیهما السلام به نامه عبدالله بن جعفر، به هنگام خروج از مکه: ۸۲
- ۹- پاسخ امام علیهما السلام به نامه عمرو بن عبد الله، به هنگام خروج از مکه: ۸۳
- ۱۰- پاسخ امام علیهما السلام به نامه مردم مدینه: ۸۴
- ۱۱- نامه امام علیهما السلام به مردم کوفه، در اثنای مسیر کوفه: ۸۵
- ۱۲- نامه امام علیهما السلام به یارانش بعد از اطلاع از شهادت عبدالله بن جعفر^۱: ۸۸
- ۱۳- نامه امام علیهما السلام به مردم کوفه، بعد از خیانت آنان: ۸۹
- ۱۴- پاسخ امام علیهما السلام پرسش مردم بصره، درباره مفهوم «صمد»: ۹۰
- ۱۵- پاسخ امام علیهما السلام به یکی از شیعیان، درباره خیر دنیا و آخرت: ۹۱
- ۱۶- پاسخ امام علیهما السلام به پرسش یکی از شیعیان: ۹۲
- ۱۷- پاسخ امام علیهما السلام به نامه امام حسن علیهما السلام: ۹۲
- ۱۸- نامه امام علیهما السلام به عبدالله بن عباس: ^۱ ۹۲

بخش سوّم

نامه‌های امام سجاده علیه السلام

- ۱- نامه امام علیه السلام به عبدالملك بن مروان درباره نامه او به حجاج: ۹۷
- ۲- پاسخ امام علیه السلام به عبدالملك بن مروان: ۹۷
- ۳- نامه امام علیه السلام به عبدالملك درباره هدیه مختار: ۹۸
- ۴- نامه امام علیه السلام به عبدالملك در پاسخ به سرزنش او، بخاطر ازدواج امام علیه السلام با كنيز: ۹۹
- ۵- نامه امام علیه السلام به زُهری: ۱۰۰
- ۶- صحیفه زهد: ۱۰۴
- ۷- تفسیری که امام بر آیه ۶۲ سوره یونس، مرقوم فرموده‌اند: ۱۰۷
- ۸- رساله حقوق: ۱۰۸
- ۹- نامه امام علیه السلام درباره کراهیت امر ب طایفه مان: ۱۲۲
- ۱۰- دعایی از امام سجاده، که امام صادق علیه السلام به سعده بن صدقه، تعلیم فرمود: ۱۲۳

بخش چهارم

نامه‌های امام محمد باقر علیه السلام

- ۱- نامه امام علیه السلام به یکی از خلفای بنی امیه: ۱۳۱
- ۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه فضیل بن سَکَرَة درباره علم خداوند: ۱۳۲
- ۳- نامه امام علیه السلام درباره ائمه علیهم السلام: ۱۳۳
- ۴- نامه امام علیه السلام به عبید بن زرارة درباره ائمه علیهم السلام: ۱۳۳
- ۵- نامه امام علیه السلام به حصین تغلبی درباره فرج: ۱۳۴
- ۶- وصیت امام علیه السلام به فرزندش امام صادق علیه السلام: ۱۳۴
- ۷- نامه امام علیه السلام به سعد الخین: ۱۳۵
- ۸- پاسخ امام علیه السلام به سعد الخین: ۱۴۰

- ۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه هشام بن عبدالمک دربارۀ حدنّباش: ۱۴۱
- ۱۰- دعای معروف به «دعاء جامع» مروی از امام علیه السلام به ابوحمزه ثمالی: ۱۴۱

بخش پنجم

نامه‌های امام صادق علیه السلام

- ۱- پاسخ امام علیه السلام، به نامه منصور خلیفه: ۱۴۷
- ۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه عبدالرحیم بن عتیق، دربارۀ توحید و معرفت قرآن: ۱۴۸
- ۳- آنچه امام علیه السلام دربارۀ توحید نوشته بود: ۱۵۱
- ۴- نامه امام علیه السلام به مفضل بن عمر: ۱۵۱
- ۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه مفضل دربارۀ شرح امور پیامبر و ائمه علیهم السلام: ۱۵۲
- ۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه مفضل بن عمر، دربارۀ توحید، مشهور به «رسالة الإهلیجة»: ^۱ ۱۶۴
- ۷- نامه امام علیه السلام به مسمع ابی سیان: ۲۱۱
- ۸- املاء امام علیه السلام به حمزة بن طیار، دربارۀ اصناف مردم: ۲۱۱
- ۹- املاء امام علیه السلام به حمزة بن طیار، دربارۀ حجت‌های خدا: ۲۱۳
- ۱۰- نامه امام علیه السلام به اهل رأی و قیاس: ۲۱۴
- ۱۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه مردی شامی: ۲۱۶
- ۱۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه یکی از شیعیان دربارۀ تقوای الهی: ۲۱۶
- ۱۴- نامه امام علیه السلام به [شیعیان]: ۲۱۶
- ۱۵- نامه دیگری از امام علیه السلام به شیعیان: ۲۳۱
- ۱۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه یکی از یارانش دربارۀ غنائم و وجوب خمس: ۲۳۲
- ۱۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه نجاشی مبنی بر پذیرفتن حکومت اهواز و فارس: ۲۳۸
- ۱۸- نامه امام علیه السلام به نجاشی، دربارۀ شادی رساندن به مؤمن: ۲۴۵
- ۱۹- نامه امام علیه السلام به عموزادگانش رضوان الله علیهم: ۲۴۵
- ۲۰- املاء امام علیه السلام به سفیان ثوری در مدح گوشه‌گیری و اعتزال: ۲۵۰
- ۲۱- نامه امام علیه السلام به مسمع دربارۀ اتخاذ مسجد در خانه: ۲۵۰

- ۲۲- نامه امام علیه السلام به عبدالله بن معاویه: ۲۵۰
- ۲۳- نامه امام علیه السلام به شخصی: ۲۵۱
- ۲۴- نامه امام علیه السلام به حمزه بن طیار: ۲۵۱
- ۲۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه سکین نخعی: ۲۵۲
- ۲۶- نامه امام علیه السلام به مفضل بن عمر جعفی، بعد از درگذشت عبدالله بن ابی یعفور: ۲۵۲
- ۲۷- نامه امام علیه السلام به مقلاص بن ابی الخطاب: ۲۵۳
- ۲۸- نامه امام علیه السلام به یکی از شیعیان: ۲۵۴
- ۲۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه عبدالرحمن بن سیابة: ۲۵۴
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه یکی از شیعیان درباره نمازی که قبل از نماز صبح خوانده میشود: ۲۵۵
- ۳۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه محمد بن ابی الصهبان درباره اقل صدقات: ۲۵۵
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به علی بن بسر درباره حج تمتع: ۲۵۵
- ۳۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه هشام بن سالم درباره غسل حرام در مدینه: ۲۵۶
- ۳۴- پاسخ امام علیه السلام به یونس بن یعرب: ۲۵۶
- ۳۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه حسن بن علی بن حسان درباره مهن: ۲۵۷
- ۳۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه ابن سنان درباره تأخیر غسل تا سحر در ماه رمضان: ۲۵۷
- ۳۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه یکی از شیعیان درباره «جزالواء»: ۲۵۷
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه علی بن رباب درباره متعه: ۲۵۸
- ۳۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه فرزندش امام کاظم علیه السلام درباره گواهی دادن: ۲۵۸
- ۴۰- حکم امام علیه السلام درباره قتل: ۲۵۹
- ۴۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه جمیل بن صالح درباره نذر: ۲۶۰
- ۴۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه عجلان ابی صالح درباره صدقه: ۲۶۱
- ۴۳- دعائی که امام علیه السلام به داوود بن رزین مرقوم فرمود: ۲۶۱
- ۴۴- دعائی که امام علیه السلام به عمرو بن ابی المقدام مرقوم فرمود: ۲۶۲
- ۴۵- دعائی که امام علیه السلام به رزام مولى خالد القسری مرقوم فرمود: ۲۶۳
- ۴۶- دعائی که امام علیه السلام به محمد بن زید شحام املاء فرمود: ۲۶۴
- ۴۷- دعائی که امام علیه السلام به محمد سجاد املاء فرمود: ۲۶۵

بخش ششم

نامه‌های امام موسی کاظم علیه السلام

- ۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی مهدی عباسی: ۲۷۵
- ۲- نامه‌ی امام علیه السلام به هارون (از زندان): ۲۷۶
- ۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی هارون، (از زندان): ۲۷۶
- ۴- نامه‌ی امام علیه السلام به (هارون): ۲۷۷
- ۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی فتح بن عبدالله درباره‌ی توحید: ۲۷۸
- ۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی طاهر بن حاتم درباره‌ی توحید: ۲۷۹
- ۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حکیم درباره‌ی کثرت صفات خدا: ۲۸۰
- ۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن حکم درباره‌ی «شک»: ۲۸۰
- ۹- وصیتنامه امام علیه السلام: ۲۸۱
- ۱۰- نامه‌ی امام علیه السلام مبنی بر امامت امام رضا علیه السلام به حسین مختار: ۲۸۴
- ۱۱- نامه‌ی دیگری از امام علیه السلام مبنی بر امامت امام رضا علیه السلام به حسین مختار: ۲۸۵
- ۱۲- نامه‌ای از امام علیه السلام مبنی بر امامت امام رضا علیه السلام به علی بن یقطین: ۲۸۵
- ۱۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یحیی بن عبدالله بن الحسن: ۲۸۵
- ۱۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یعلی بن سوید السائی: ۲۸۷
- ۱۵- نامه‌ی امام علیه السلام به علی بن یقطین: ۲۹۱
- ۱۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یعلی بن یقطین: ۲۹۲
- ۱۷- نامه‌ی امام علیه السلام به هشام بن حکم: ۲۹۲
- ۱۸- نامه‌ی امام علیه السلام به اسماعیل بن الیاس: ۲۹۳
- ۱۹- نامه‌ی امام علیه السلام به سالم مولای علی بن یقطین: ۲۹۳
- ۲۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عبدالله بن وضّاح درباره‌ی وقت نماز مغرب: ۲۹۴
- ۲۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمّد بن حصین درباره‌ی کسی که بعد از نماز متوجه شد که روبه قبله

- نیوده است: ۲۹۴
- ۲۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسن بن علی بن یقطین درباره‌ی پوشش در نماز: ۲۹۵
- ۲۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن فرج درباره‌ی نمازهای مستحبی: ۲۹۵
- ۲۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی سلیمان بن حفص مروزی درباره‌ی ذکر سجده‌ی شکر: ۲۹۶
- ۲۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی سلیمان بن ابی زینیه درباره‌ی تأخیر غسل در ماه رمضان تا سپیده دم: ۲۹۶
- ۲۶- پاسخ امام علیه السلام به حسن بن سعید درباره‌ی کسی که بدون نماز یا غسل محرم شود: ۲۹۷
- ۲۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی کسی که محرم شود ولی قبل از تلبیه آن را نقض کند: ۲۹۷
- ۲۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی بن نعیم درباره‌ی مردی که فوت کرده و وارثی جز همسرش ندارد: ۲۹۸
- ۲۹- نامه‌ی امام علیه السلام به هبثم بن روح صاحب الخان درباره‌ی میراث مفقود: ۲۹۸
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی زید بن عیوب درباره‌ی میراث مفقود: ۲۹۸
- ۳۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عبد الله بن صالح درباره‌ی عدم جواز تقاض همراه با قسم: ۲۹۹
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی زید بن عیوب: ۳۰۰
- ۳۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی جعفر بن أحمد مکفوف درباره‌ی زید بن عیوب از شناس: ۳۰۰
- ۳۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی مکفوف: ۳۰۱
- ۳۵- پاسخ امام علیه السلام به حسن بن محمد مدائنی درباره‌ی حلال بودن انواع مرءاج: ۳۰۱
- ۳۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی زیاد بن مروان: ۳۰۲
- ۳۷- املاء امام علیه السلام به احمد بن محمد بن نصر صاحب الأتراك درباره‌ی انگشتر زمرد: ۳۰۲
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به ابراهیم بن عقبه، درباره‌ی ثواب زیارت قبر ابی عبدالله الحسین علیه السلام: ۳۰۳
- ۳۹- دعایی که امام علیه السلام در ذکر سجده‌ی شکر به عبدالله بن جندب نوشت: ۳۰۳
- ۴۰- دعایی که امام علیه السلام به زیاد قندی نوشت: ۳۰۴
- ۴۱- تعلیم صلوات بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به ابراهیم بن ابی البلاد: ۳۰۵

بخش هفتم

نامه های امام رضا علیه السلام

- ۱- نامه ی امام رضا علیه السلام به مأمون درباره ی شرایط پذیرش ولایتعهدی: ۳۱۰
- ۲- عهدنامه ی ولایتعهدی: * ۳۱۱
- ۳- نامه ی عطای امام علیه السلام در شأن فضل بن سهل: ۳۱۲
- ۴- نامه ی امام علیه السلام به مأمون درباره ی اسلام ناب و شریع دین: ۳۱۹
- ۵- اشعاری که امام علیه السلام به مأمون نوشت: ۳۳۰
- ۶- اشعاری که امام علیه السلام به مأمون نوشت: ۳۳۱
- ۷- نامه ی امام علیه السلام به مأمون درباره ی عتق، عرف به «الرسالة الذهبية» ۳۳۳
- ۸- نامه ی امام علیه السلام به مأمون در راه بغداد: ۳۵۴
- ۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی محمد بن عبید، درباره ی عدم رؤیت خداوند: ۳۵۵
- ۱۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی طاهر بن حاتم درباره ی توحید ۳۵۶
- ۱۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی فتح بن یزید درباره ی توحید: ۳۵۶
- ۱۲- املاء امام علیه السلام به محمد بن زیاد، درباره ی توحید: ۳۵۹
- ۱۳- املاء امام علیه السلام به احمد بن محمد بن ابی نصر بن زنی درباره ی جبر و اختیار: ۳۵۹
- ۱۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی حمدان بن سلیمان درباره ی افعال بندگان: ۳۶۰
- ۱۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی احمد بن محمد بن ابی نصر در تفسیر آیه ی «فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ...»: ۳۶۰
- ۱۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی احمد بن محمد بن ابی نصر درباره ی آیه ی «فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ...»: ۳۶۱
- ۱۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی یونس و هشام بن ابراهیم: ۳۶۲
- ۱۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی عبدالله بن جندب در تفسیر آیه ی «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ...»: ۳۶۵
- ۱۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه ی محمد بن فضیل در تفسیر آیه ی «إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ...»: ^۱ ۳۶۹
- ۲۰- نامه ی امام علیه السلام به عبدالله بن جندب در تفسیر آیه ی «فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ...»: ۳۶۹
- ۲۱- نامه ی امام علیه السلام به فرزندش، ابو جعفر محمد علیه السلام: ۳۷۰

- ۲۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن سنان: ۳۷۲
- ۲۴- نامه‌ی امام علیه السلام به عبدالله بن جندب درباره‌ی معرفت ائمه به ایمان و نفاق مردم: ۳۸۶
- ۲۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسن بن عباس بن معروف درباره‌ی فرق نبی و رسول و امام: ۳۸۷
- ۲۶- نامه‌ی امام علیه السلام به احمد بن عمر حلال: ۳۸۸
- ۲۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی سلیمان بن جعفر مبنی بر اینکه سلاح پیامبر نزد اوست: ۳۸۸
- ۲۸- نامه‌ی امام علیه السلام به محمد بن فضیل صیرفی مبنی بر اینکه سلاح پیامبر علیه السلام نزد اوست: ۳۸۹
- ۲۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن علی بن یحیی، مبنی بر اینکه سلاح پیامبر نزد اوست: ۳۸۹
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی این قیما درباره‌ی فرزندش: ۳۹۰
- ۳۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی تاجری از فارس، درباره‌ی خمس: ۳۹۰
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی فضل بن سهل: ۳۹۱
- ۳۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عثمان بن عیسی: ۳۹۱
- ۳۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن عبدالله طاهری: ۳۹۲
- ۳۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی احمد بن محمد بن ابی بصیر بنطی: ۳۹۳
- ۳۶- نامه‌ی امام علیه السلام به موسی بن عمر بن بزیع: ۳۹۴
- ۳۷- نامه‌ی امام به حسن بن علی بن وشاء: ۳۹۴
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی موسی بنی مهران: ۳۹۵
- ۳۹- پاسخ امام علیه السلام در پاسخ به نامه‌ی ابی محمد مصری: ۳۹۵
- ۴۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن أحمد دقاق: ۳۹۶
- ۴۱- نامه‌ی امام علیه السلام درباره‌ی ثواب زیارتش: ۳۹۷
- ۴۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن عبدالله زبیری، درباره‌ی واقفیه: ۳۹۷
- ۴۳- نامه‌ی امام علیه السلام به یحیی بن مبارک درباره‌ی واقفیه: ۳۹۸
- ۴۴- پاسخ امام علیه السلام به حمزه زیات درباره‌ی واقفیه: ۳۹۸
- ۴۵- پاسخ امام علیه السلام به زیاد بن مروان فندی: ۳۹۹
- ۴۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن شعیب: ۴۰۰
- ۴۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن بادیه، درباره‌ی یونس بن عبدالرحمن: ۴۰۱
- ۴۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن بشار واسطی درباره‌ی یونس بن عبدالرحمن: ۴۰۱

- ۴۹- نامه‌ی امام عليه السلام به یحیی بن ابی عمران درباره‌ی احمد بن سابق: ۴۰۲
- ۵۰- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی حسین بن مهران: ۴۰۳
- ۵۱- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی ابو حامد سندی بن محمد: ۴۰۶
- ۵۲- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن حسین بن یحیی: ۴۰۶
- ۵۳- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی ابان بن محمد درباره‌ی ایمان ابی طالب: ۴۰۷
- ۵۴- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی بکر بن صالح، درباره‌ی اولاد: ۴۰۷
- ۵۵- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن اسماعیل بن بزیح درباره‌ی طاهر کردن آب چاهی که نجس شده است: ۴۰۸
- ۵۶- پاسخ امام عليه السلام به اسماعیل بن مهران درباره‌ی مقدار شستشوی صورت در وضو: ۴۰۸
- ۵۷- پاسخ امام عليه السلام به اسماعیل بن مهران درباره‌ی اوقات نماز: ۴۰۹
- ۵۸- پاسخ امام عليه السلام به محمد بن یحیی بن محبوب درباره‌ی نمازهای مستحبی: ۴۰۹
- ۵۹- پاسخ امام عليه السلام به قاسم بن صیقل درباره‌ی لباس نمازگزار: ۴۱۰
- ۶۰- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن ابراهیم درباره‌ی لباس نمازگزار: ۴۱۰
- ۶۱- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی حسین بن سعید درباره‌ی تشییع میت: ۴۱۱
- ۶۲- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی جعفر بن عیسی درباره‌ی پوشیدن لباس: ۴۱۱
- ۶۳- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی زکریا بن آدم درباره‌ی نماز مسافر: ۴۱۱
- ۶۴- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن فضل واسطی درباره‌ی نماز آیات: ۴۱۲
- ۶۵- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی حسن بن محبوب درباره‌ی سجده بر گچ: ۴۱۲
- ۶۶- پاسخ امام عليه السلام به ابن فضال درباره‌ی کیفیت نماز جماعت: ۴۱۲
- ۶۷- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن قاسم بن فضیل درباره‌ی زکات یتیم: ۴۱۳
- ۶۸- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی جعفر بن ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی مقدار زکات فطره: ۴۱۳
- ۶۹- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن اسماعیل درباره‌ی زکات فطره: ۴۱۴
- ۷۰- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی حسین بن عبد ربّه درباره‌ی خمس: ۴۱۵
- ۷۱- پاسخ امام عليه السلام به ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی خمس: ۴۱۵
- ۷۲- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی حسین درباره‌ی روزی نذری در روز مشخص: ۴۱۵

- ۷۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن سفیان درباره‌ی کسی که یکی از شوطهای طواف را از داخل حجر اسماعیل انجام دهد: ۴۱۶
- ۷۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی وصیت به أم ولد: ۴۱۷
- ۷۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن عمرو درباره‌ی تعویض طلا یا نقره: ۴۱۷
- ۷۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی وصیت مبهم: ۴۱۸
- ۷۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یونس درباره‌ی فروش زمین اجاره‌ای: ۴۱۸
- ۷۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یونس عبدالرحمن درباره‌ی دین: ۴۱۹
- ۸۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یونس درباره‌ی کیفیت انفاق: ۴۱۹
- ۸۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن فضال درباره‌ی اطعام افراد فاسق در ماه رمضان: ۴۲۰
- ۸۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی جمع دو خواهر: ۴۲۰
- ۸۳- پاسخ امام علیه السلام با فقهای خراسان درباره‌ی مردی که قسم خورده بود اگر معاویه از اصحاب پیامبر محسوب شو، زنش مطلقه باشد: ۴۲۱
- ۸۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی وشاء درباره‌ی نوشیدن آب جو: ۴۲۱
- ۸۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن فضال درباره‌ی نوشیدن آب جو: ۴۲۲
- ۸۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن اسماعیل بن بزيع درباره‌ی حلال بودن ماهی ریثا: ۴۲۲
- ۸۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی مرزبان بن عمران درباره‌ی خرید و فروش ادرای دیلم: ۴۲۳
- ۸۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی مرتد: ۴۲۳
- ۸۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسن بن حسین انباری درباره‌ی قبول کردن کارهای حکومتی: * ۴۲۴
- ۹۰- تفسیر امام علیه السلام درباره‌ی آیه «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِإِتِّبَاطٍ وَتَدُلُّوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ»: ۴۲۴
- ۹۱- تفسیر امام علیه السلام درباره‌ی آیه‌ی «نَسَاءُكُمْ حَرِّ لَكُمْ»^۱: ۴۲۵
- ۹۲- حرز امام علیه السلام مشهور به وقعة الجیب که امام علیه السلام به حمید بن قحطیه املاء فرمود: ۴۲۵
- ۹۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ایوب بن یقظین درباره‌ی دعاء «الیهاء»: ۴۲۷
- ۹۴- دعایی که امام علیه السلام به یونس بن بکیر مرقوم فرمود: ۴۲۷

بخش هشتم

نامه‌های امام محمد تقی

- ۱- پاسخ امام به نامه‌ی عبد الرحمن بن ابی نجران درباره‌ی توحید: ۴۳۳
- ۲- پاسخ امام به نامه‌ی یکی از یارانش، درباره‌ی وسوسه: ۴۳۳
- ۳- نامه‌ی امام به محمد بن الفرّج: ۴۳۴
- ۴- توقیع آن حضرت به ابن اورمه: ۴۳۴
- ۵- نامه‌ی امام به ابراهیم بن محمد: ۴۳۵
- ۶- پاسخ امام به نامه‌ی یکی از یعیان درباره‌ی علت مصائب: ۴۳۶
- ۷- پاسخ امام به یکی از دوستانش، حضرت مرعشه: ۴۳۶
- ۸- پاسخ امام به نامه‌ی محمد بن حماد مرعشی، بابت موعظه: ۴۳۶
- ۹- نامه‌ی امام به حسین بن عبدالله نیشابوری و ابی عبد الله: ۴۳۷
- ۱۰- پاسخ امام به نامه‌ی ابی طالب قمی: ۴۳۸
- ۱۱- پاسخ امام به نامه‌ی عبد العزیز بن مهتدی، درباره‌ی یونس بن عبد الرحمن: ۴۳۹
- ۱۲- پاسخ امام به نامه‌ی عبد العزیز بن مهتدی: ۴۳۹
- ۱۳- نامه‌ی امام به ابوعلی محمودی: ۴۳۹
- ۱۴- نامه‌های امام به علی بن مهزیان: ۴۴۰
- ۱۵- پاسخ امام به نامه‌ی علی بن مهزیان: ۴۴۱
- ۱۶- پاسخ امام به نامه‌ی علی بن مهزیان: ۴۴۱
- ۱۷- نامه‌ی دیگری از امام به علی بن مهزیان: ۴۴۲
- ۱۸- پاسخ امام به نامه‌ی ابی طالب قمی: ۴۴۲
- ۱۹- نامه‌ی امام به محمد بن اسحاق و حسن بن محمد در مدح زکریا بن آدم: ۴۴۳
- ۲۰- نامه‌ی امام به ابراهیم بن محمد بن حاجب درباره‌ی سیاری: ۴۴۴
- ۲۱- پاسخ امام به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی: ۴۴۴
- ۴۴۵

- ۲۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی داماد بکر بن صالح: ۴۴۵
- ۲۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی زلزله: ۴۴۶
- ۲۵- نامه‌ی امام علیه السلام به محمد بن فرج: ۴۴۶
- ۲۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن فضیل درباره‌ی غسل اطفال: ۴۴۷
- ۲۷- پاسخ امام علیه السلام به یکی از شیعیان درباره‌ی سجده بر «الخمره»: ۴۴۷
- ۲۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی أبو الحسن بن الحصین درباره‌ی وقت نماز صبح: ۴۴۸
- ۲۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یحیی بن ابی عمران همدانی درباره‌ی بسم الله الرحمن الرحیم در نماز: ۴۴۹
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یحیی بن ابی عمران همدانی درباره‌ی لباس نمازگزار: ۴۴۹
- ۳۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابوعبد الله البرقی درباره‌ی امام جماعت واقفی: ۴۵۰
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی دورکعت نماز قبل از نماز صبح: ۴۵۰
- ۳۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن شیبیه درباره‌ی امام جماعت: ۴۵۱
- ۳۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن شیبیه درباره‌ی اتمام نماز در حریم: ۴۵۱
- ۳۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی اتمام نماز در حریم: ۴۵۱
- ۳۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن خالد البرقی درباره‌ی زکات: ۴۵۲
- ۳۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن محمد بن عمران همدانی درباره‌ی حج مخالفین [غیر شیعه]: ۴۵۳
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن حدید درباره‌ی عمره‌ی رمضان: ۴۵۳
- ۳۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن میسر درباره‌ی حج: ۴۵۴
- ۴۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی بکر بن صالح درباره‌ی افکندن مرد- در حال احرام-: ۴۵۴
- ۴۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی بکر بن صالح درباره‌ی حج: ۴۵۴
- ۴۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن ابی نصر درباره‌ی خمس*: ۴۵۵
- ۴۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی خمس: ۴۵۵
- ۴۴- نامه‌ی آن حضرت به علی بن مهزیار درباره‌ی خمس: ۴۵۶
- ۴۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی خمس: ۴۵۸
- ۴۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی اسماعیل بن سهل: ۴۵۸
- ۴۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم محمد بن همدانی درباره‌ی مفهوم کفو در ازدواج: ۴۵۸

- ۴۸- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی حسین بن بشار واسطی درباره‌ی مفهوم کفو در ازدواج: ۴۵۹
- ۴۹- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن بساط درباره‌ی مفهوم کفو در ازدواج: ۴۵۹
- ۵۰- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی آزادی زن در انتخاب همسر: ۴۶۰
- ۵۱- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی طلاق: ۴۶۱
- ۵۲- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی طلاق غائب: ۴۶۱
- ۵۳- نامه‌ی امام علی (ع) به جعفر و موسی درباره‌ی وصیت: ۴۶۲
- ۵۴- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی وصیت: ۴۶۳
- ۵۵- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی وصیت: ۴۶۴
- ۵۶- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن حمزة علوی درباره‌ی مردی که فوت کرده و همسرش تنها وارث اوست: ۴۶۵
- ۵۷- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن محمد بن سلیمان نوفلی درباره‌ی وقف: ۴۶۵
- ۵۸- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی میراث ولد الزنا: ۴۶۶
- ۵۹- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی حسین بن سعید درباره‌ی میراث موالی: ۴۶۷
- ۶۰- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی عمرو بن سعید ساباطی درباره‌ی وصیت: ۴۶۷
- ۶۱- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن عمر ساباطی درباره‌ی وصیت: ۴۶۷
- ۶۲- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از هاشمیان درباره‌ی نذر: ۴۶۸
- ۶۳- پاسخ امام علی (ع) به موسی بن عبدالملک درباره‌ی انجام کارهای خیر: ۴۶۸
- ۶۴- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از شیعیان: ۴۶۹
- ۶۵- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی عبدالله بن خالد بن نصر مدائنی درباره‌ی صید: ۴۶۹
- ۶۶- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی عبید الله بن محمد رازی درباره‌ی فقا[آب جوا]: ۴۷۰
- ۶۷- دعایی که امام به محمد بن فضیل نوشتند: ۴۷۰
- ۶۸- دعایی که امام علی (ع) به محمد بن فرج تعلیم فرمودند: ۴۷۱
- ۶۹- دعایی که امام علی (ع) به درخواست ابراهیم بن محمد بن هارون نوشته‌اند: ۴۷۳
- ۷۰- دعایی که امام علی (ع) به یکی از شیعیان تعلیم فرمود: ۴۷۴
- ۷۱- تعلیم کیفیت استخاره به ابراهیم بن شیبیه: ۴۷۵

بخش نهم

نامه‌های امام علی النقی (ع)

- ۱- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی محمّد بن فرج، درباره‌ی توحید: ۴۷۹
- ۲- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی احمد بن اسحاق درباره‌ی عدم رؤیت بسبحانّه تعالی: ۴۸۰
- ۳- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی ابراهیم بن محمّد همدانی، درباره‌ی توحید: ۴۸۰
- ۴- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی محمّد بن عیسی، درباره‌ی توحید: ۴۸۱
- ۵- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی شیعیان درباره‌ی توحید: ۴۸۲
- ۶- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی احمد بن هلال، درباره‌ی کیفیت توبه‌ی نصوح: ۴۸۲
- ۷- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی شعیب بن درّ عقیده‌ی جبروتفویض و اثبات عدل: ۴۸۳
- ۸- پاسخ امام (ع) به پرسش‌های یحیی بن اکثم که به برادرش موسی املاء فرمود: ۵۰۵
- ۹- نامه‌ی امام (ع) به یکی از شیعیان بغداد، درباره‌ی خلق قرآن: ۵۱۳
- ۱۰- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی زلزله‌ی فرج: ۵۱۳
- ۱۱- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی ابن نوح، درباره‌ی «فرج»: ۵۱۴
- ۱۲- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی شیعیان درباره‌ی امرجانشینی: ۵۱۴
- ۱۳- نامه‌ی امام (ع) به ابی بکر فقهکی درتصریح به امامت امام حسن عسکری (ع): ۵۱۵
- ۱۴- نامه‌ی امام (ع) به شاهویه بن عبدالله مبنی بر امامت امام حسن عسکری (ع): ۵۱۶
- ۱۵- نامه‌ی امام (ع) به علی بن عمرو عطار درتصریح به امامت امام حسن عسکری (ع): ۵۱۷
- ۱۶- مکاتبات امام (ع) با محمّد بن فرج: ۵۱۷
- ۱۷- نامه‌ی امام (ع) به اسحق جلاب: ۵۱۹
- ۱۸- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی یحیی بن زکریا: ۵۱۹
- ۱۹- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی ایوب بن نوح: ۵۲۰
- ۲۰- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی متوکل درباره‌ی حدّ «مقدار کثیر»: ۵۲۰
- ۲۱- پاسخ امام (ع) به نامه‌ی متوکل درباره‌ی حذاهل ذمه‌های که بعد از ارتکاب جرم مسلمان شود: ۵۲۱
- ۲۲- نامه‌ی آن حضرت (ع) درباره‌ی ائمه (ع): ۵۲۲

- ۲۳- پاسخ امام عليه السلام به یکی از شیعیان درباره‌ی معنی «أَنَّ حَدِيثَهُمْ صَعْبٌ مُسْتَصْعَبٌ» ۵۲۳
- ۲۴- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن محمد حَجَّال: ۵۲۳
- ۲۵- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی احمد بن حاتم بن ماهویه: ۵۲۴
- ۲۶- نامه‌ی آن حضرت به علی بن بلال درباره‌ی ابن راشد: ۵۲۴
- ۲۷- نامه‌ی امام عليه السلام به ابن راشد: ۵۲۵
- ۲۸- نامه‌ی دیگری از امام عليه السلام به ابن راشد: ۵۲۶
- ۲۹- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن فرج درباره‌ی ابی علی بن راشد: ۵۲۷
- ۳۰- نامه‌ی امام عليه السلام به محمد بن عیسی: ۵۲۷
- ۳۱- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان، درباره‌ی علی بن حَسَنَة قَمی: ۵۲۷
- ۳۲- نامه‌ی امام عليه السلام به عیسی درباره‌ی حسین بن محمد معروف به ابن بابا: ۵۲۸
- ۳۳- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی سهیل بن محمد، درباره‌ی ابن بابا: ۵۲۹
- ۳۴- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی عروه درباره‌ی حسن بن حاتم قزوینی: ۵۳۰
- ۳۵- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی موسی بن جعفر درباره‌ی فارس بن حاتم قزوینی: ۵۳۰
- ۳۶- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی فارس بن حاتم قزوینی: ۵۳۱
- ۳۷- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی یعقوبی، درباره‌ی قزوینی: ۵۳۱
- ۳۸- نامه‌ی امام عليه السلام به علی بن عمرو قزوینی، درباره‌ی فارس بن حاتم قزوینی: ۵۳۲
- ۳۹- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن جعفر: ۵۳۳
- ۴۰- تفسیر امام عليه السلام درباره‌ی «وَمِنْ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ» ۵۳۳
- ۴۱- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی احمد بن قاسم درباره‌ی کیفیت غسل میت شیعه در حضور مخالفین: ... ۵۳۴
- ۴۲- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی محمد بن عبد الرحمن همدانی درباره‌ی وضو همراه با غسل جمعه: ۵۳۴
- ۴۳- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن ریان درباره‌ی وقت نماز مغرب و عشاء: ۵۳۵
- ۴۴- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی وقت نماز ظهر و عصر: ۵۳۵
- ۴۵- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی خیران خادم درباره‌ی لباس نمازگزاران: ۵۳۶
- ۴۶- پاسخ امام عليه السلام به نامه‌ی علی بن ریان درباره‌ی لباس نمازگزاران: ۵۳۶
- ۴۷- پاسخ امام عليه السلام به یکی از شیعیان درباره‌ی لباس نمازگزاران: ۵۳۷

- ۴۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن علی بن کیسان درباره‌ی سجده بر پنبه و کتان: ۵۳۷
- ۵۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی «سجده بر شیشه»: ۵۳۸
- ۵۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ایوب بن نوح درباره‌ی قضای نماز فرد بیهوش: ۵۳۹
- ۵۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن جزك: ۵۳۹
- ۵۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن محمد بن سلیمان درباره‌ی قنوت در حال اضطراب: ۵۴۰
- ۵۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عبدالله بن جعفری حمیری درباره‌ی جایز بودن، اقامه‌ی نماز واجب بزمربکب به هنگام ضرورت: ۵۴۰
- ۵۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عمران بن اسماعیل بن عمران قمی درباره‌ی اعطای زکات به خویشان: ۵۴۱
- ۵۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ایوب بن نوح درباره‌ی زکات فطریه: ۵۴۱
- ۵۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن بلال درباره‌ی زکات فطریه: ۵۴۲
- ۵۸- نامه‌ی امام علیه السلام به علی بن مویان درباره‌ی مقدار زکات فطریه: ۵۴۲
- ۵۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی خمس: ۵۴۲
- ۶۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن علی بن شجاع نیشابوری درباره‌ی خمس: ۵۴۳
- ۶۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یعلی بن مهزیار درباره‌ی روزه شیرده در ماه رمضان: ۵۴۴
- ۶۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی روزه: ۵۴۴
- ۶۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابوعلی بن راشد درباره‌ی علامت اول ماه رمضان [يوم الشك]: ۵۴۵
- ۶۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن عبید درباره‌ی روزه نذری: ۵۴۵
- ۶۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن فضل بغدادی درباره‌ی زیارت ائمه در ماه رمضان: ۵۴۶
- ۶۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن مهزیار درباره‌ی نیابت حج از جانب مخالفان: ۵۴۶
- ۶۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین بن سعید درباره‌ی واجبات احرام: ۵۴۷
- ۶۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن سرود درباره‌ی کیفیت تمتع شخصی که از اعمال حج عقب مانده است: ۵۴۷
- ۶۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن مهزیار در فضل اقامت در مکه: ۵۴۸
- ۷۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن ریان درباره‌ی قربانی عید قربان: ۵۴۸
- ۷۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسن بن مالک درباره‌ی وصیت: ۵۴۸
- ۷۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن بلال درباره‌ی وصیت: ۵۴۹

- ۷۳- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن ریان درباره‌ی عدم جواز امتناع پدراز قبول وصیت فرزند: ۵۴۹
- ۷۴- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی احمد بن اسحاق در عدم جواز وصیت به بیشتر از ۱/۳: ۵۵۰
- ۷۵- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی حسین بن مالک بن عدم جواز وصیت به بیشتر از ۱/۳: ۵۵۱
- ۷۶- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن بلال جهت استفاده از شاخه‌های درختان دیگر به جای جریده [شاخه درخت خرما] که همراه میت دفن میکنند: ۵۵۱
- ۷۷- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن ریان درباره‌ی کیفیت وصیت مبهم: ۵۵۲
- ۷۸- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن سلیمان درباره‌ی وقف: ۵۵۲
- ۷۹- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی ابراهیم بن محمد همدانی درباره‌ی گواهی يك زن درباره‌ی وصیت: ۵۵۳
- ۸۰- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یحیی بن محمد کاشانی درباره‌ی ضمان: ۵۵۳
- ۸۱- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی یکی از سیدان درباره‌ی فروش زمین اجاره‌ای: ۵۵۴
- ۸۲- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی عیسی بن محمد قطینی درباره‌ی فسخ قرارداد: ۵۵۵
- ۸۳- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن رجاء درباره‌ی اشیاء پیدا شده: ۵۵۵
- ۸۴- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن شعیب درباره‌ی کسانی که بواسطه رضاع محرم میشوند: ۵۵۶
- ۸۵- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن عبد الجبار درباره‌ی مقدار رضاعی که ازدواج را حرام میکند: ۵۵۶
- ۸۶- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن احمد بن مطهر درباره‌ی طلاق: ۵۵۶
- ۸۷- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی احمد بن هلال در آزاد کردن بنده‌ی فراری: ۵۵۷
- ۸۸- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی احمد بن محمد بن عیسی درباره‌ی زنی که گوسفندی را شیر بدهد: ۵۵۷
- ۸۹- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی علی بن محمد درباره‌ی اخذ احکام از مخالفین شیعه: ۵۵۸
- ۹۰- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی ابراهیم بن عنبسه درباره‌ی مفهوم «المیسر»: ۵۵۸
- ۹۱- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی محمد بن داذویه درباره‌ی شارب مسکن: ۵۵۸
- ۹۲- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی أبی عمرو الخدّاء برای بهبود معیشت: ۵۵۹
- ۹۳- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی ابراهیم بن عقبه، درباره‌ی ثواب زیارت أبی عبدالله و أبی الحسن و أبی جعفر علیهم السلام: ۵۶۰

۹۴- پاسخ امام علی (ع) به نامه‌ی همدانی، درباره‌ی محل دفن حضرت زهراء (س): ۵۶۰

۹۵- دعا‌ی که آن حضرت به محمد بن ابراهیم تعلیم فرمود: ۵۶۱

۹۶- دعا‌ی که امام علی (ع) به ابراهیم بن محمد تعلیم فرمود: ۵۶۱

- ۹۷- دعایی که امام به حمران تعلیم فرموده است: ۵۶۲
- ۹۸- دعایی که امام علیه السلام به یسع بن حمزه قمی نوشت: ۵۶۲

بخش دهم

نامه‌های امام عسکری علیه السلام

- ۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یعقوب بن اسحاق، درباره‌ی ابطال رؤیت سبحانه و تعالی: ۵۶۷
- ۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی سهل، درباره‌ی کیفیت توصیف خداوند: ۵۶۸
- ۳- نامه‌ی امام علیه السلام بعد از قتل زبیری: ۵۶۹
- ۴- توقیع امام علیه السلام مبنی بر امامت امام زمان علیه السلام: ۵۶۹
- ۵- نامه‌ای از امام علیه السلام به احمد بن اسحاق مبنی بر ولایت امام زمان علیه السلام: ۵۷۰
- ۶- نامه‌ی امام علیه السلام به ابراهیم بن ادريس مبنی بر ولادت صاحب الامر علیه السلام: ۵۷۰
- ۷- نامه‌ی امام علیه السلام به اسحاق بن جعفر و خیرادن، مرگ و منتز: ۵۷۱
- ۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابی علی مطهرن: ۵۷۲
- ۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن حسین بن فضل: ۵۷۲
- ۱۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی سفیان بن محمد، درباره‌ی مفهوم «ولیجه»: ۵۷۳
- ۱۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابوهاشم جعفری: ۵۷۳
- ۱۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی اقرع: ۵۷۴
- ۱۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسن بن ظریف درباره‌ی قائم علیه السلام: ۵۷۴
- ۱۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی احمد بن محمد: ۵۷۵
- ۱۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حسن بن شمون: ۵۷۶
- ۱۶- پاسخ امام علیه السلام به سیف بن لیث: ۵۷۶
- ۱۷- پاسخ امام علیه السلام به محمد بن حجر: ۵۷۸
- ۱۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابو الهیثم بن سبابة: ۵۷۸
- ۱۹- نامه‌ی امام علیه السلام به ابی عبدالله احمد بن عبدالله: ۵۷۹
- ۲۰- نامه‌ی امام علیه السلام به علی بن محمد صیمری: ۵۷۹

- ۲۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن رمش: ۵۸۰
- ۲۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمودی: ۵۸۱
- ۲۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن علی بن ابراهیم همدانی: ۵۸۱
- ۲۴- پاسخ امام علیه السلام به علی بن جعفر حلبی: ۵۸۱
- ۲۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن فرات: ۵۸۲
- ۲۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عمر بن ابی مسلم: ۵۸۲
- ۲۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حجاج بن سفیان عبدی: ۵۸۳
- ۲۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی شخصی از بنی اسباط که تقاضای نشانه‌ی امامت کرده بود: ۵۸۴
- ۲۹- نامه‌ی امام علیه السلام به علی بن محمد بن زیاد: ۵۸۵
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی یکی از شیعیان درباره‌ی شخص واقفی: ۵۸۶
- ۳۱- نامه‌ی امام علیه السلام به محمد بن صالح خثعمی درباره‌ی صاحب زنج: ۵۸۷
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابو عبد الله: ۵۸۷
- ۳۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حسن: ۵۸۸
- ۳۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن الحسن: ۵۸۹
- ۳۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی شاهویه عبد ربّه: ۵۸۹
- ۳۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی هارون بن مسلم: ۵۹۰
- ۳۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن درباب رقاشی: ۵۹۰
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به ابی بکر: ۵۹۱
- ۳۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حسین به ظریف: ۵۹۱
- ۴۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حمزه سروری: ۵۹۲
- ۴۱- پاسخ امام علیه السلام به یکی از شیعیان: ۵۹۲
- ۴۲- نامه‌ی امام علیه السلام به محمودی: ۵۹۳
- ۴۳- پاسخ امام علیه السلام به یکی از شیعیان درباره‌ی مفهوم «حدیثنا صعب مستصعب...»^۱: ۵۹۳
- ۴۴- نامه‌ی امام علیه السلام به مردم قم و آبه: ۵۹۴
- ۴۵- نامه‌ی امام علیه السلام به ابی الحسن علی بن حسین بن بابویه قمی درباره‌ی فرزندش امام زمان علیه السلام: ۵۹۵
- ۴۶- نامه‌ی امام ابی محمد علیه السلام به اسحق بن اسمعیل نیشابوری*: ۵۹۵

- ۴۷- نامه‌ی امام علیه السلام به شخصی که نشانه امامت خواسته بود: ۶۰۱
- ۴۸- نامه‌ی امام علیه السلام به ابراهیم بن عبده نیشابوری: ۶۰۲
- ۴۹- نامه‌ی امام علیه السلام به عبدالله بن حمدویه بیهقی: ۶۰۲
- ۵۰- پاسخ امام علیه السلام به احمد بن محمد بن عیسی، درباره‌ی علی بن حسکه: ۶۰۳
- ۵۱- نامه‌ی امام علیه السلام به دهقان درباره‌ی فضل بن شاذان: ۶۰۴
- ۵۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابوطاهر محمد بن علی ابن بلال: ۶۰۴
- ۵۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابوعلی محمد بن همام بغدادی: ۶۰۵
- ۵۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی مقدار آب لازم برای غسل میت: ۶۰۵
- ۵۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی محل تجمع آب وضو: ۶۰۶
- ۵۶- پاسخ امام علیه السلام به عبدالله بن جعفر درباره‌ی سنت ختنه: ۶۰۶
- ۵۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن عبد الجبار درباره‌ی لباس نمازگزار: ۶۰۶
- ۵۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن عبد الجبار درباره‌ی لباس نمازگزار: ۶۰۷
- ۵۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن مهزیار درباره‌ی لباس نمازگزار: ۶۰۷
- ۶۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن مهزیار درباره‌ی لباس نمازگزار: ۶۰۸
- ۶۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ریان بن صلت درباره‌ی مقلات خرس: ۶۰۸
- ۶۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد درباره‌ی روزه‌ی قضای میت که ولی است: ۶۰۸
- ۶۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی حمزه بن محمد درباره‌ی علت روزه گرفتن: ۶۰۹
- ۶۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن احمد بن مطهر درباره‌ی نمازهای مستحبی ماه رمضان: ۶۰۹
- ۶۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابن مطهر درباره‌ی نماز پیامبر صلی الله علیه و آله در ماه رمضان: ۶۱۰
- ۶۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابراهیم بن مهزیار درباره‌ی نیابت در حج: ۶۱۱
- ۶۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن محمد حصینی درباره‌ی نیابت در حج: ۶۱۱
- ۶۸- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی احمد بن محمد بن مطهر درباره‌ی نیابت در حج: ۶۱۱
- ۶۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عبدالله بن جعفر درباره‌ی ازدواج با دختر زنی که فرزند کسی را شیر داده است: ۶۱۲
- ۷۰- پاسخ امام علیه السلام به محمد بن حسین صفار درباره‌ی خارج شدن زن در حال عده از منزل: ۶۱۲

- ۷۱- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی وصیت شخصی که همه فرزندان اعم از کوچک و بزرگ را وصی خود قرار داده است: ۶۱۳
- ۷۲- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی وصیت: ۶۱۳
- ۷۳- پاسخ امام ﷺ به محمد بن حسن صفار درباره‌ی چگونگی تقسیم ارث: ۶۱۴
- ۷۴- پاسخ امام ﷺ به سهل بن زیاد درباره‌ی چگونگی تقسیم ارث بر حسب وصیت: ۶۱۴
- ۷۵- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی وصی که به شخص دیگری وصیت کند: ۶۱۵
- ۷۶- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی گواهی شریک و وصی: ۶۱۵
- ۷۷- پاسخ امام ﷺ به محمد بن حسن صفار درباره‌ی میراث نزدیکان: ۶۱۶
- ۷۸- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن عبدوس درباره‌ی وصیت به بیشتر از ثلث: ۶۱۶
- ۷۹- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی عبدالله بن جعفر درباره‌ی میراث زوج و والدین: ۶۱۷
- ۸۰- پاسخ امام ﷺ به یکی از شیعیان درباره‌ی وقف: ۶۱۷
- ۸۱- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی کفاره‌ی قسم، به برائت از خدا و رسول ﷺ: ۶۱۸
- ۸۲- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی چگونگی شهادت زن به مردی که نامحرم است: ۶۱۸
- ۸۳- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی کسی که بطن را چیزی را خریده و می‌خواهد از آن استفاده کند: ۶۱۹
- ۸۴- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی مکاسب: ۶۱۹
- ۸۵- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن درباره‌ی شخصی که کسی را در قبال جنس معینی اجیر میکند ولی قیمت آن جنس بعداً تغییر می‌کند: ۶۱۹
- ۸۶- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی کیفیت خیار حیوان: ۶۲۰
- ۸۷- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی چگونگی استفاده از باغی که فروخته شده ولی درختی از آن استقنا شده است: ۶۲۱
- ۸۸- پاسخ امام ﷺ به محمد بن سحن صفار درباره‌ی حقوق زمین خریداری شده: ۶۲۱
- ۸۹- پاسخ امام ﷺ به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی چگونگی خرید و فروش زمین و یا خانه: * ۶۲۲

- ۹۰- پاسخ امام علیه السلام به محمد بن حسن صفار درباره‌ی التزام امانت: ۶۲۳
- ۹۱- پاسخ امام علیه السلام به محمد بن حسین درباره‌ی عدم ضرر رساندن به دیگران: ۶۲۴
- ۹۲- پاسخ امام علیه السلام به محمد بن حسن صفار درباره‌ی ذین: ۶۲۴
- ۹۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن حسن صفار درباره‌ی التزام امانت: ۶۲۵
- ۹۴- پاسخ امام علیه السلام به عبدالله بن جعفر^(۱) درباره‌ی خوردن ماهی: ۶۲۵
- ۹۵- پاسخ امام علیه السلام به احمد بن اسحاق درباره‌ی «صعاليك»: ۶۲۶
- ۹۶- دعایی که امام به یکی از موالیان نوشت: ۶۲۶
- ۹۷- املاء امام علیه السلام به ابو محمد عبدالله بن محمد درباره‌ی چگونگی سلام بر محمد صلی الله علیه و آله و خاندانش: ۶۲۷

بخش یازدهم

نامه‌های امام زمان علیه السلام

- ۱- توقیع امام علیه السلام به ابی عبدالله صالحی: ۶۳۷
- ۲- توقیع امام علیه السلام به محمد بن ابراهیم بن مهزیار: ۶۳۷
- ۳- پاسخ امام علیه السلام به نامه قاسم بن علاء: ۶۳۸
- ۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن یوسف شاشی: ۶۳۹
- ۵- توقیع امام علیه السلام به یکی از شیعیان: ۶۳۹
- ۶- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن حسین یمانی: ** ۶۴۰
- ۷- توقیع امام علیه السلام به حسن به فضل بن زید یمانی * ۶۴۰
- ۸- توقیع امام علیه السلام به حسن بن عبد الحمید: ۶۴۱
- ۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن صالح درباره‌ی اخذ اموال آن حضرت علیه السلام از مردم: ۶۴۲
- ۱۰- توقیع آن حضرت علیه السلام به احمد بن حسن: ۶۴۳
- ۱۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن محمد: ۶۴۴
- ۱۲- توقیع امام علیه السلام به مرداس: ۶۴۵
- ۱۳- توقیع امام زمان علیه السلام به حسن به عیسی: ۶۴۵
- ۱۴- توقیع امام علیه السلام به مردی از آبه: ۶۴۶

- ۱۵- توقیع امام علیه السلام به یزید بن عبدالله: ۶۴۶
- ۱۶- توقیع امام علیه السلام به محمد بن علی بن شاذان نیشابوری: ۶۴۷
- ۱۷- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن صالح: ۶۴۸
- ۱۸- توقیع امام علیه السلام به ابن عجمی: ۶۴۸
- ۱۹- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی علی بن زیاد صیمری که تقاضای کفن کرده بود: ۶۴۹
- ۲۰- توقیع امام زمان علیه السلام به محمد بن هارون بن عمران همدانی: ۶۴۹
- ۲۱- توقیع امام علیه السلام به وکلاء و توصیه آنان به عدم پذیرش اموال: ۶۵۰
- ۲۲- توقیع امام علیه السلام به شیعیان: ۶۵۱
- ۲۳- توقیع امام علیه السلام به محمد بن عثمان: ۶۵۱
- ۲۴- توقیع امام علیه السلام به محمد بن صالح همدانی: ۶۵۲
- ۲۵- پاسخ امام علیه السلام به سؤال ابن اسحاق بن یعقوب بدست محمد بن عثمان: ۶۵۲
- ۲۶- توقیع صاحب الامر علیه السلام به محمد بن ابراهیم بن مهزیار که در وجود امام شک کرده بود: ۶۵۵
- ۲۷- توقیع امام علیه السلام به مردی از بلخ: ۶۵۶
- ۲۸- توقیع امام علیه السلام به ابوالقاسم بن ابی حلیس: ۶۵۷
- ۲۹- توقیع دیگری از امام علیه السلام به ابوالقاسم بن ابی حلیس: ۶۵۸
- ۳۰- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن اسحاق اشعری: ۶۵۹
- ۳۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی تعدادی از شیعیان که اجازه ورد خواسته بودند: ۶۶۰
- ۳۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی جعفر بن حمدان: ۶۶۰
- ۳۳- توقیع امام علیه السلام به یکی از شیعیان: ۶۶۱
- ۳۴- توقیع امام علیه السلام به ابی العباس أحمد بن خضر بن ابی صالح خجندی: ۶۶۲
- ۳۵- توقیع امام علیه السلام به شیخ ابی جعفر محمد بن عثمان عمری، به سبب فوت پدرش: ۶۶۳
- ۳۶- توقیع امام علیه السلام به عمری و پسرش رضی الله عنهما: ۶۶۴
- ۳۷- آخرین توقیع امام علیه السلام به شیخ علی بن محمد سمري رضی الله عنه: ۶۶۵
- ۳۸- پاسخ امام علیه السلام به سؤالات محمد بن جعفر اسدی، به دست محمد بن عثمان عمری: ۶۶۶
- ۳۹- توقیع امام علیه السلام به ابوالحسن اسدی: ۶۶۹
- ۴۰- توقیع امام علیه السلام به شیعیان در پاسخ ابن ابی غانم قزوینی: ۶۷۰

- ۴۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی عموییش جعفر بن علی، به احمد بن اسحاق بن سعد اشعری: ۶۷۳
- ۴۲- پاسخ امام علیه السلام به پرسش شیعیان درباره‌ی ائمه علیهم السلام: ۶۷۷
- ۴۳- پاسخ امام به نامه‌ی علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، به دست حسین بن روح: ۶۷۸
- ۴۴- اولین توقیع امام علیه السلام توسط ابی القاسم حسین بن روح رضی الله عنه: ۶۷۹
- ۴۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی مردم قم درباره‌ی صحت پاسخها: ۶۷۹
- ۴۶- پاسخ امام علیه السلام به سؤالات فقهی محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری: ۶۸۰
- ۴۷- پاسخهای امام علیه السلام به پرسشهای فقهی محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری: ۶۸۱
- ۴۸- توقیع دیگری به محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری: ۶۸۹
- ۴۹- توقیع دیگری از صاحب الزمان صلوات الله به محمد بن عبدالله حمیری در جواب به سؤالات او: * ۶۹۳
- ۵۰- توقیع امام علیه السلام در لندن غالیان، بدست حسین بن روح: * ۷۰۳
- ۵۱- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی صالح بن ابی صالح، درباره‌ی محمد بن جعفر اسدی: ۷۰۵
- ۵۲- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی ابی بن محمد سمری درباره‌ی علم ائمه: ۷۰۵
- ۵۳- توقیع امام علیه السلام درباره‌ی علم ائمه: ۷۰۵
- ۵۴- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی قاسم بن علاء: ۷۰۶
- ۵۵- پاسخ امام علیه السلام به نامه‌ی محمد بن احمد بن جعفر قمی: درباره‌ی احمد بن ابراهیم مراغی: ۷۰۷
- ۵۶- توقیع امام علیه السلام به احمد بن ابی روح: ۷۰۷
- ۵۷- توقیع دیگری از امام علیه السلام به احمد بن ابی روح: ۷۰۹
- ۵۸- توقیع امام علیه السلام به محمد بن علی بن هلال کرخی، در ردّ بر غلات: ۷۱۰
- ۵۹- توقیع امام علیه السلام به شیخ مفید: * ۷۱۲
- ۶۰- توقیع دیگری از امام علیه السلام به شیخ مفید: * ۷۱۴
- ۶۱- توقیع دیگری از امام علیه السلام به شیخ مفید: ۷۱۵
- ۶۲- توقیع دیگری از امام علیه السلام به شیخ مفید: ۷۱۵
- ۶۳- دعای که امام زمان علیه السلام به شیخ عمری نوشت: ۷۱۷
- ۶۴- دعایی که از ناحیه‌ی مقدسه به ابی جعفر محمد بن عثمان بن سعید رسیده است: ۷۲۳
- ۶۵- دعایی که از امام زمان علیه السلام درباره‌ی دعاها‌ی ماه رجب به ابی القاسم حسین بن روح رسید: ۷۲۴
- ۶۶- دعای مشهور افتتاح: ۷۲۵

- ۶۷- توقیع امام علی (علیه السلام) به قاسم بن علاء همدانی، درباره‌ی زیارت امام حسین (علیه السلام) در روز سوّم شعبان: ۷۲۹
- ۶۸- زیارتنامه‌ای که امام علی (علیه السلام) به محمّد بن عبدالله بن جعفر حمیری نوشتند: ۷۳۱
- ۶۹- توقیع امام علی (علیه السلام) به یعقوب بن یوسف ضراب غسانی: * ۷۳۶
- ۷۰- زیارتنامه امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا که امام علی (علیه السلام) به یکی از نواب مرقوم فرمود: ۷۴۲
- ۷۱- زیارتنامه شهدای روز عاشورا، که از امام علی (علیه السلام) به محمّد بن غالب اصفهانی رسید: ۷۵۶
- ۷۲- دعایی که از امام علی (علیه السلام) رسید است: ۷۶۴
- ۷۳- دعای دیگری که از امام علی (علیه السلام) رسیده است: ۷۶۵
- ۷۴- دعای دیگر از امام علی (علیه السلام) معروف به سهم اللیل: ۷۶۵
- ۷۵- توقیع امام علی (علیه السلام) درباره‌ی استخاره: ۷۶۷

کتابنامه: ۷۶۹

چکیده:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين أبي القاسم و
آله الطيبين الطاهرين

مکاتیب ائمه علیهم السلام نمودن والا از مظاهر فرهنگ درخشان مکتب شیعه است.
اما به نظر می رسد که باوجود تبحر علما و محققین زبردست شیعی به بررسی و
مطالعه در زمینه ی بسیاری از جوانب فرهنگ شیعه، این بخش ارزشمند چنانکه
باید مانند دیگر جنبه های گسترده آن مورد بررسی دقیق قرار نگرفته است چرا که
مطالعات ناچیز و پراکنده ای در این باب در دست است.

طرح تحقیقاتی جامع در زمینه ی مکاتیب ائمه علیهم السلام، به دلایل گستردگی
موضوع، اهمیت نصوص و نیاز به داشتن تخصصهای چند جانبه، نمی تواند
تماماً در یک رساله ی کارشناسی ارشد بگنجد، از این رو این طرح تحقیقاتی نیاز
به تحقیق و بررسی طی چندین مرحله ی جدا گانه به شرح زیر دارد:

الف) شناسایی و گردآوری نامه ها، براساس منابع و مآخذ معتبر و دست اول .
ب) با ترتیب زمانی . که اساس مراحل بعدی تحقیقات خواهد بود.

ب) تحقیق و بررسی در صحت و سقم نصوص نامه ها که این امر نیاز به

تخصص در علم حدیث دارد و محدثین مجربى را مى طلبد که از عهده يك دانشجوى کارشناسى ارشد خارج است.

ج) جرح و تعدیل سلسله رواات، که نیاز به تخصص در علم رجال دارد.
د) تنظیم موضوعی، مفهومی، تحقیق و بررسی علمی، در باب مطالب وارده،
در نامه ها که خود کتاب مستقلى مى دهد که البته مى توان از آن نامه ها
استفاده های شایانی از این رساله در زمینه ی حقوق، اخلاق، فقه، سیاست، کلام،
تفسیر، تعلیم، و تربیت ... کرد.

ه) ترجمه ی این نامه ها، برای فارسی زبانان که خود مستلزم زمان زیاد و نیز
همراه با دشواریهای بسیار است.

بنابراین بحث مفصل و دقیق علمی در باب مکاتیب ائمه نیاز به بررسی و
همکاری مداوم اهل فن و متخصصین رشته های مختلف علوم دینی دارد تا
بتوان به مجموعه ای صحیح و کامل دست یافت. بدیهی است که این امر از
عهده ی دانشجویی در حد بنده خارج است.

هدف ما در این رساله گردآوری نامه ها براساس منابع معتبر (یعنی مرحله ی
اول این طرح عظیم تحقیقاتی) است. پس در واقع این رساله در صورتی که به
تأیید استادان برسد، مقدمه ای خواهد بود برای مطالعه در این موضوع و پیش در
آمد و آغازی بر آن.

در اینجا لازم است که از رهنمودهای ارزشمند و تذکرات عالمانه ی آقایان دکتر
عالم زاده و استاد بیات، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

مقدمه:

معنی لغوی واصطلاحی مکتوب (جمع آن مکاتیب) نامه‌ای است که شخصی به شخص دیگری می‌فرستد [المنجد، ۶۷۲]^(۱) و با کلمه‌ی رساله (جمع آن رسائل) هم معنی است. بنابراین معنی لغوی مکاتیب با معنی اصطلاحی آن که امروزه به کار می‌رود تفاوت محسوسی ندارد و همین معنی در طول تحقیق مد نظر ما بوده است.

درباره‌ی مکاتیب ائمه مطالعاتی انجام شده که مهمترین آنها کتابی است با عنوان: «رسائل الأئمة» تألیف کلینی (د. ۳۲۹ هـ) و سایر فایده این کتاب ارزشمند که تا دوره‌ی ابن طاووس (د. ۶۶۴ هـ) موجود بوده و او در کتاب اللهوف (۶۵-۶۶) و فتح الأبواب (۱۴۳-۱۴۴) از آن نام برده و استفاده کرده است، از حوادث روزگار مصون نمانده و احتمالاً از بین رفته است. کتاب دیگری که موجود است «معادن الحکمة فی مکاتب الأئمة» تألیف محمد بن حسن کاشانی (د. ۱۱۱۵ هـ ق) است که در دو مجلد به چاپ رسیده است^(۲) و مجلد اول آن حاوی

(۱) المکتوب ج مکاتیب: الرسالة التي ترسل من واحد إلى آخر.

(۲) محمد بن حسن کاشانی، معادن الحکمة فی مکاتیب الأئمة، با تعلیقات علی احمدی میانجی، مؤسسة النشر الإسلامی، قم، ۱۴۰۹ ق.

نامه‌های امام علی (ع) و مجلد دوم آن مشتمل بر نامه‌های امام حسن مجتبی (ع) تا امام زمان (ع) است. چنین می‌نماید که نویسنده در تألیف خود، گزینشی عمل کرده باشد. مؤلف در این تألیف فقط به منابع شیعی و در هر نامه فقط به يك منبع اکتفا کرده^(۱) و از منابع تاریخی هم مطلقاً بهره نگرفته است؛ بنابراین نامه‌هایی را که جنبه سیاسی دارند یا اصلاً نیاورده است (مانند نامه‌های مبادله شده امام حسین (ع) با مردم کوفه، نامه‌ی امام به عبدالله بن جعفر و عمرو بن سعید در مسیر کوفه و...) و اگر هم آنها را آورده است (مانند نامه‌ی امام حسن به معاویه، عهد نامه‌ی صلح عهد نامه‌ی ولایتعهدی و...) تنها از کتاب شرح احوال شیعه، یعنی کشف الغمّه، استفاده کرده است. ادعیه و نامه‌های فقهی هم در این کتاب نیامده است؛ بنابراین در جلد دوم مجموعاً ۱۲۶ نامه گرد آوری شده است. از این رو بر آن شدم تا حد امکان، به گرد آوری نامی نامه‌های ائمه (ع) اعم از مختصر یا مفصل، در زمینه‌های مختلف (تاریخی، کلامی، تفسیری، سیاسی، حقوقی، اخلاقی، فقهی، ادعیه و...) و با استفاده از منابع مختلف (تاریخی، فقهی، حدیثی، تراجم احوال، ادبی، فتوح، انساب، طبقات، مقاتل، رجال، امالی، تفسیری و...) - اعم از شیعه و سنی - همت گمارم.

تعداد و موضوعات نامه‌ها با توجه به شرایط خاص دوران امامت هریک از امامان (ع) متفاوت است و اطلاع از آن مستلزم شناخت این دوره‌ها است.

دوره‌ی اول: عصر امامت امام دوم تا امام پنجم (ع) (۱۱۴ - ۴۰ هـ) را دربر

می‌گیرد. در این دوره هنوز کار تدوین در جامعه‌ی عربی رواج نداشته و کتابت نیز، به سبب مشکلات دستیابی به نوشت افزار کار ساده‌ای نبوده است؛ همچنین ممنوعیت کتابت از سوی خلیفه‌ی دوم موجب روگردانی مردم از نوشتن شده بود. [ترجمه‌ی تاریخ دانشگاه‌های بزرگ اسلامی، ۲۳۵-۲۳۶]. علاوه بر دلایل مذکور که بیانگر اوضاع فرهنگی و اجتماعی جامعه‌ی مسلمانان در آن عصر است، از لحاظ سیاسی می‌توان به سلطه‌ی بنی امیه بر امور مسلمین و در تنگنا قرار گرفتن ائمه علیهم‌السلام و شیعیان آنان نیز اشاره کرد؛ بنابراین تعداد نامه‌های ثبت شده از این دوره، به دلیل فشارهای سیاسی، بسیار اندک و محدود به نامه‌های مبادله شده بین ائمه علیهم‌السلام و خاندان حاکمان است که عده‌ای از مورخین آنها را ثبت کرده‌اند.

دور دوم: مقارن با عصر امامت امام صادق علیه‌السلام (۱۴۸-۱۴۴ هـ.ق) است. این عصر که با اعلام آزادی نوشتن احادیث از سوی خلیفه‌ی دوم بنی‌امیه (۱۰۱-۹۹ هـ.ق) و کاهش کمبودها و مشکلات کتابت توأم بود، نامه‌نگاری بهترین روش ارتباط امام علیه‌السلام با اصحاب است. مهم‌تر از اینها، در این دوره که همزمان با انتقال حکومت از امویان به عباسیان بود، فرصت مناسبی پیش آمد که آن حضرت، فارغ از مزاحمت حکام به استحکام مبانی مذهبی شیعه همت گمارد و آن حضرت، در این فرصت مناسب، شادگران خود را به کتابت تقریرات خود تشویق و ترغیب می‌کرد و حدیث مشهور «قیدوا العلم» را به «تقیید العلم کتابته» تعبیر می‌نمود [مقدمه‌ی مترجم، تاریخ دانشگاه‌ها، ۸]. حتی سفارش می‌فرمود که

اصحاب پرسشهای شفاهی خود را نیز کتباً عرضه کنند تا کتباً آنها را پاسخ دهند [اختیار معرفة الرجال، ۳۷۰-۳۷۱]. به دلایل فوق، می‌بینیم که تعداد نامه‌های ثبت شده از عصر امامت امام صادق علیه السلام نسبت به دوره‌ی قبل بسیار فزون‌تر و از لحاظ موضوعی نیز بسیار متنوع‌تر است، بویژه در مبانی اعتقادی شیعی، نامه‌های بسیار مهمی از آن حضرت برجای مانده است.

دوره‌ی سوم: عصر امامت امام کاظم علیه السلام تا عصر غیبت کبری [۴۱۱-۴۱۸ق] را در بر می‌گیرد، در اوایل این دوره، موضوعات کلامی و فلسفی توسط علمای الهی و فیلسوفان اقلیت‌های دینی، لاخص جهودان و ترسایان مطرح می‌شد و علمای مسلمان عمیقاً احساس نیاز به مقابله با آنان می‌کردند و زمینه‌ی مناسب برای فراگیری علوم جدید، در عصر ترجمه آماده شد؛ بنابراین نهضت ترجمه صرفاً به شخص مأمون بستگی ندارد بلکه شرایط اجتماعی و مذهبی عموم مردم به فهم مسائل کلامی و فلسفی، برای مقابله با علمای یهود و مسیحی، از مدتها قبل، زمینه را برای این عصر آماده کرده بود [ترجمه‌ی علم و تمدن، ۵۷] از اینروست که می‌بینیم، تلاش ائمه علیهم السلام برای حفظ مبانی اسلامی و تشویق شیعیان به آموختن مسائل فلسفی و کلامی - که عصر امام صادق علیه السلام آغاز شده بود - سیر صعودی یافته و شیعه توانست به‌تر از سایر مسلمانان، علوم جدید را جذب و هضم نماید، بی‌آنکه تغییری در مبانی اعتقادی‌اش ایجاد شود، زیرا ارتباط شیعیان با ائمه هدی علیهم السلام مستقیم یا به واسطه نمایندگان ایشان، پیوسته برقرار بود، دلیل این امر تعداد و نوع سؤالات مطرح شده توسط شیعیان از ائمه علیهم السلام است که در مکاتیب

ملاحظه می‌شود. گستردگی این نامه‌ها از گفتار امام رضا علیه السلام معلوم می‌گردد که به مأمون فرمود: «من در مدینه بودم، حال آنکه نامه‌ام در مشرق و مغرب عالم اسلامی نافذ بود [فروع الکافی، ۱۵۱/۸].

گذشته از اینها، از عصر مأمون شیوهی مبارزاتی حاکمان با ائمه علیهم السلام چهره‌ای جدید بخود گرفت و امامان علیهم السلام بیش از پیش تحت کنترل و مراقبت شدید گرفتند. این تحول از نامه امام رضا علیه السلام به ابن نصر بن زطی - مبنی بر سختگیری حکومت نسبت به ملاقات امام با اصحاب [عیون اخبار الرضا، ۲/۲۱۲؛ مناقب، ۳۱۴/۴ - ۳۱۵] و همچنین از نامه امام به عباس بن اشعث - مبنی بر پاره کردن نامه‌های او بعد از خواندن - معلوم می‌شود [عیون، ۲/۲۱۹]. پس نامه نگاری در این دوره، مطمئنترین و بهترین راه ارتباط با ائمه علیهم السلام بوده است. این نکته را نیز باید اضافه کرد که تقریباً از عصر امامت امام دهم علیه السلام شیعیان به تدریج باید برای دوره غیبت آماده شوند. بنابراین ائمه از ارتباط خصوصی خود با شیعیان کاسته بودند و به نامه نگاری اکتفا کرد و در عصر غیبت صغری و کبری، این روش، تنها وسیله ارتباط بین آن حضرت علیه السلام و شیعیان بوده است، به همین خاطر تعداد نامه‌های فراوانی از این دوره برجای مانده است.

بررسی منابع

سعی ما بر آن بوده است که از منابع مختلف (تاریخی، حدیثی فقهی، طبقات، ادبی، تراجم احوال، فتوح، انساب، مقاتل، تفسیر، رجال، أمالی، فرهنگنامه‌ای و...) موجود استفاده کنم که به بررسی برخی از مهمترین آنها اکتفا می‌شود:

الف) تواریخ عمومی: در این نوع کتاب‌ها که حول محور زندگانی طبقه حاکمه نوشته می‌شود، هم به دلیل عمومی بودن موضوع آنها و هم بدلیل اغراض سیاسی، نامه‌هایی عنوان شده است که در ارتباط مستقیم با خلیفگان و حاکمان است، یعنی در این کتابها، نامه‌های مبادله شده بین امام حسن علیه السلام با معاویه و نامه‌های امام حسین علیه السلام با مردم کوفه و عهدنامه ولایتعهدی ثبت شده‌اند، که البته تعداد و خصوص نامه‌ها در آنها متفاوت است. چنین به نظر می‌رسد که مؤرخان، بنابر ملاحظات سیاسی، با این نامه‌ها بصورت گزینشی برخورد کرده‌اند. متن نامه‌ها در قدیم‌ترین مأخذ عمومی، الاخبار الطولا دینوری (۲۸۳۰ هـ ق) با سایر منابع اختلاف فراوان دارد. مثلاً نامه امام حسین علیه السلام به معاویه که بسیار منتقدانه است. فقط به يك جمله از آن که فاقد بار سیاسی نیز هست، اشاره شده است نکته قابل توجه اینکه مورخان شیعه، همچون نقیوبی، مسعودی، ابن طقطقی، هیچ‌یک از نامه‌ها را ضبط نکرده‌اند. در می‌ان تواریخ عمومی، تنها تازیخ طبری است که تمامی نامه‌های سیاسی امام حسن و امام حسین علیه السلام را تقریباً به دور از اغراض سیاسی و با امانتداری بیشتری گرد آورده است، از مقایسه متون نامه‌ها در تازیخ طبری، وارشاد، برمی‌آید که شیخ مفید از طبری سود فراوان جسته است و این شاید به امانتداری طبری و اعتماد مفید به او برگردد.

ب) کتب تراجم احوال: با مطالعه این کتابها، به نظر می‌رسد دست مؤلفان اعم از شیعه و سنی در تدوین تواریخ عمومی بازتر بوده و با فراغ خاطر بیشتری به بیان موضوعات پرداخته‌اند، از این رو، نامه‌های موجود در این کتابها متنوع بوده و

علاوه برنامه‌های سیاسی، نامه‌هایی با موضوعات مختلف دیگری نیز موجود است. از جمله کتاب‌هایی که توسط علمای اهل سنت در شرح احوال امامان دوازده گانه شیعی نوشته شده‌اند عبارتند از: تذکرة الخواص، الفصول المهمة، ینایع المودة؛ در این کتابها، مانند کتابهای تراجم احوال شیعی، علاوه بر برنامه‌های سیاسی - که با نظریات سیاسی شیعه موافق است - نامه‌هایی دال بر معجزات و کرامات ائمه علیهم‌السلام نیز آمده است^(۱) در کتب تراجم احوال شیعه نیز چون الارشاد إعلام الوری، کشف الغم، نامه‌های فراوان با موضوعات مختلف وجود دارند.

ج) کتب اربعه حدیثی شیعه: از منابع اصلی در تدوین این رساله محسوب می‌شوند که در گردآوری نامه‌های امام ششم تا نامه‌های وارده از امام دوازدهم علیهم‌السلام از آنها استفاده فراوانی کرده‌ایم.

در کتاب اصول الکافی، نامه‌های زیادی در زمینه مبانی اعتقادی شیعه موجود است و در فروع الکافی، من لایحضره الفقیه، تهذیب، و الاستبصار، بیشتر مکاتیب حاوی احکام فقهی دیده می‌شوند. در جلد آخر فروع نیز رساله امام سجاد درباره زهد، رساله امام باقریه سعد الخیر و رساله امام صادق علیه‌السلام به شیعیان و رساله امام کاظم علیه‌السلام به علی بن سواد آمده است.

د) انساب: از می‌ان کتب انساب، انساب الأشراف بلاذری، (د، ۲۷۹ هـ ق)

(۱) در این کتاب‌ها بحث‌های مهمی در زمینه ی غیبت امام زمان علیه‌السلام مطرح شده است [تذکرة الخواص،

۳۸۱-۳۷۷؛ ینایع المودة، ۵۱۸-۴۸۳] و در الفصول المهمة، روایاتی دال بر ولادت امام زمان و معجزات

امام حسن عسکری موجود است. (الفصول، ۲۸۵).

بیشترین کمک را در گردآوری نامه‌های امام حسن و امام حسین علیهما السلام، می‌کند و تقریباً به دور از اغراض سیاسی و با دقت بیشتری نوشته شده و از بیان حقایق خود داری نکرده است. این مطلب از نامه معاویه به امام حسن علیه السلام درباره صلح و مفاد عهد نامه صلح و نامه امام حسین علیه السلام به معاویه بیشتر آشکار می‌شود.

هـ، کتب رجالی: از کتابهای الاستیعاب، اسد الغابه، الإصابة، بوسیله بزرگان اهل سنت تدوین گشته، در گردآوری نامه‌های امام حسن و امام حسین علیهما السلام استفاده شد. در میان کتب رجالی شیعه از کتاب اختیار معرفة الرجال، هم در زمینه راویان و هم در زمینه متن نامه‌ها استفاده فراوانی شده است و از رجال شیخ طوسی، الفهرست شیخ طوسی و رجال نجاشی و رجال ابن داود، در زمینه راویان و اسناد نامه‌های وارده از ائمه بهره گرفته ایم.

و، مقاتل: کتاب مقاتل الطالبین ابوالفرج اصفهانی، قدس سره، معتبرترین منبعی است که نامه‌های امام حسین علیه السلام به معاویه را آورده است و منابع دیگر در نقل این نامه‌ها بر آن تکیه دارند. کتاب دیگری که استفاده شد، مقتل الحسین خوارزمی حنفی است، چون کتاب تک موضوعی بوده مؤلف توانسته است قیام امام حسین علیه السلام را با دقت و جزئیات بیشتری بیان کند و از این جهت بررسی‌های از کتب که در این زمینه نوشته شده‌اند، برتری دارد. در کتاب وصیتنامه امام به بردارش حنفیه و تمامی نامه‌های سیاسی امام علیه السلام آمده است. منبع اصلی خوارزمی در تدوین این کتاب، الفتوح ابن اعثم کوفی است.

این کتاب فقط نامه امام سجاد به عبدالملک بن مروان - درباره هدیه مختار - آمده است.

ح) کتب ادبی: همچنانکه از موضوع این کتابها پیداست، تعداد بسیار اندکی از نامه‌های ائمه را در خود جای داده‌اند در عیون الأخبار ابن قتیبه - پاسخ امام سجاد به عبدالملک بخاطر ازدواج آن حضرت با کنیز - و در العقد الفرید ابن عبدربه - پاسخ امام حسن به معاویه برای جنگ با خوارج - آمده است. در پایان تذکراتی چند لازم می‌نماید:

۱- مشکل انتساب نامه‌ها به ائمه (علیهم‌السلام): در تعداد زیادی از مکتوبات فقهی، راوی به دلیل ملاحظاتی اساسی و یا دلائل، از آوردن نام امام خود داری کرده است و به لفظ «کتب الیه (علیهم‌السلام)» یا به «اردن کنیه‌ای مشترک مانند - ابوالحسن - اکتفا کرده است. بزرگان فقه و حدیث هم، چون فقط به حکم صادره از یکی از معصومین توجه داشته‌اند و نه فرد معینی از معصومین، از کاوش در این زمینه چشم پوشیده‌اند. متأسفانه مراجعه به کتب رجال هم برای برطرف کردن این مشکل چندان سودمند نیست، زیرا اولاً علمای رجال در این زمینه با یکدیگر اختلاف دارند و ثانیاً اختلاف نظر فراوان درباره فردی واحد در یک کتاب رجالی نیز فراوان به چشم می‌خورد. علاوه بر اینها برخی از اصحاب، چندین امام را درک کرده‌اند، این روانتساب تعداد زیادی از نامه‌های به امامی خاص بسیار دشوار می‌نماید. البته گاه تلاشهایی بی‌گير و فراوان مفید واقع می‌شود و به رفع مشکل می‌انجامد.

۲- اختلاف در نصوص نامه‌ها بسیار زیاد است. چندان که مقابله و اصلاح آن بی‌فایده به نظر می‌رسد، بنابراین، قدیمترین منبع را اصل قراردادده و فقط به اغلاط فاحش و اختلافات عمده در پاورقی اشاره و از ذکر اختلافات جزئی چشم‌پوشی کردیم. در اینجا تذکر این نکته نیز لازم است که برای نشان دادن اختلاف جملات از عدد ۸۵ (مثلاً ۲۵-۸۸) استفاده شده است.

۳- تاریخ نگارش بسیاری از نامه‌ها معلوم نیست، البته با کوشش زیادی توانستیم به تاریخ تقریبی نگارش برخی از نامه‌ها دست یابیم و بدانها اشاره کنیم.

۴- برای دستیابی به بیشترین حد ممکن از مکاتیب علاوه بردیدن فهارس، تمامی منابع صفحه به صفحه و سطر به سطر ملاحظه گردید، زیرا در فهارس به تعداد زیادی از نامه‌ها اشاره شده است. البته احتمال اینکه تعدادی از نامه‌ها از چشم دور مانده باشد، هست.

۵- از آنجا که هدف ما گرد آوری «نصوص» نامه‌ها بود، بنابر این از ذکر نامه‌هایی که مضمون آنها نقل شده است، خودداری گردید.

۶- هر چند با مفهومی که از مکاتیب به دست داده شد، وصیتنامه‌ها، عهد نامه‌ها و املاءها (امالی)^(۱) در قلمرو تحقیق موضوع این رساله نیست، ولی به دلیل آنکه تعداد آنها اندک است و امکان تدوین آنها در مجموعه‌ای جداگانه نیست و نیز به دلیل احتوای آنها بر مطالب بسیار، آنها را هم گرد آوردیم و در این رساله عرضه داشتیم.

(۱) منظور از املاء مکتوباتی هستند که امام بر شخصی خاص املاء کرده است و در منابع بالفظ «أملاء علی» یا «قال له»: اکتب آورده شده‌اند.

۷- با امعان نظر در مکاتیب عربی به این نکته پی می‌بریم که در بعضی موارد، تعبیر «قال» بدل از «کتب» می‌باشد؛^(۱) بنابراین مکاتباتی که سؤال مندرج در آنها «یا کتب» و پاسخ آنها با «قال» و یا بالعکس، بیان شده بودند - جز مواردی که کتبی بودن آنها مسجل نشد - در این رساله جزء نامه تلقی شده و گنجانیده شده‌اند.

۸- لازم به ذکر است که نامه‌های امام علی علیه السلام هم در نهج البلاغه و هم کتابهای دیگری جمع آوری شده است [نک. معادن الحکمة، ۱]. بنابراین از تکرار آنها در این رساله خودداری گردید.

از خداوند متعال خواستیم که ما را هر چه بیشتر و عمیق‌تر با آثار ارزشمند ائمه هدی علیهم السلام مأنوس گرداند.

(۱) هوروویتز، خاورشناس معروف و محقق برجسته «در سیره» نیز به این نکته اشاره و آنرا اثبات

کرده است (تاریخ نگاری در اسلام، ۵۰)